

Дарія Юсупова,

юрист

ТОВ «Юридична фірма «Класик»

УДК 349.22

Комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин: поняття та ознаки

Питання охорони права суб'єктів господарювання на комерційну таємницю, захисту від конкурентної розвідки стають дедалі більш важливими внаслідок загострення форм конкурентної боротьби, що часто призводить до неправомірного використання відомостей, що складають комерційну таємницю. Неналежний рівень правового регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, сприяє поширенню комерційного шпигунства, безперешкодного використання окремими особами незаконно отриманих наукомістких технологій, програмних продуктів, маркетингової та іншої конфіденційної економічної інформації.

Тому збереження комерційної таємниці, дотримання правового режиму її охорони всіма працівниками підприємства є важливим для економічної безпеки підприємства. Недотримання відповідних правил із вико-

ристання комерційної таємниці навіть частиною персоналу може суттєво погіршити результати господарської діяльності, звести нанівець прагнення інших працівників до економічного зростання компанії.

Розглядаючи питання комерційної таємниці як об'єкта трудових відносин, треба насамперед зупинитися на загальній характеристиці цього поняття. Взагалі в українській мові під таємницею розуміють усе «невідоме, приховане від когось» [1, с. 195]. Тобто, слово «таємниця» можна розглядати у двох аспектах: щось абсолютно невідоме всім, і щось відносно невідоме для широкого кола осіб. Якраз до другого значення є дуже близькою правова природа комерційної таємниці.

Незважаючи на те, що в літературі неодноразово робилися спроби надати визначення комерційній таємниці, однозначного погляду на цю правову категорію не існує. Наприклад,

у радянські часи цей інститут оцінювався досить критично, панувала думка, що він притаманний лише капіталістичним країнам та є ознакою нехтування правами працівників. Показовим у цьому контексті є визначення комерційної таємниці, яке дає колектив авторів під редакцією П. І. Багрія в Економічному словнику: «Комерційна таємниця – засекречування виробничих, торговельних і фінансових операцій на капіталістичних підприємствах, що охороняється законом. Бажаючи зробити зайвий раз наголос на неправильному розвитку економіки Заходу, додатково зазначено, що капіталісти використовують конфіденційну інформацію, щоби приховати від конкурентів і працівників власних підприємств, а також широкої громадськості характер виробничої політики, спрямованої на одержання надприбутку і зростання експлуатації трудящих. Наприкінці наголошено, що на соціалістичних підприємствах цього явища не існує [2, с. 238]. У принципі, такому підходу наукової та практичної школи є пояснення – комерційна таємниця є основою економічної безпеки підприємств саме ринкової економіки та конкурентних відносин, що, звісно ж, для радянської держави не було характерним. Тому обстоювалася теза про «експлуатацію трудящих та надприбутки капіталістів».

Поширеною думкою серед науковців є розуміння комерційної таємниці як певного права суб'єкта господарювання, яке він реалізує відповідно до локальних і центральних нормативних актів. Так, Великий енциклопедичний словник (1991 р.) визначає комерційну таємницю як «право підприємств, компаній, фірми, банку на зберігання в таємниці документів, відомостей, що відображають їхню діяльність» [2, с. 610]. Своєю чергою, А. Ю. Тихомиров у юридичній енциклопедії характеризує цю категорію як «охоронюване законом право підприємства

на засекречування (обмежений доступ) виробничих, технологічних, торговельних, фінансових та інших господарських операцій і документації щодо них» [3, с. 204]. У цілому погоджуються з науковцем автори Економічної енциклопедії (2000 р.), наголошуючи, що «комерційна таємниця – право підприємства, організації, банку на засекречування усіх виробничих, торговельних і фінансових операцій та відповідної документації, охоронюване законодавством» [4, с. 795]. Аналізуючи визначення, дане авторами «Сучасного економічного словника», звертаємо увагу на визначення комерційної таємниці як певного права підприємств, установ, організацій не розголошувати та зберігати в таємниці відомості про їхню виробничу, торговельну, фінансову, науково-технічну діяльність, обумовлене небезпекою нанесення збитку підприємству [5, с. 157].

Схоже бачення у висвітленні цього питання можна зустріти і у викладачів-юристів. Так, у підготовленому курсі лекцій С. Е. Жилінський, поєднуючи комерційну та службову таємницю, зазначає, це є «охоронюване законодавством право індивідуальних підприємців, комерційних і некомерційних організацій на засекречування відомостей про свою виробничу, економічну і фінансову діяльність, які, ставши відомими конкурентам або іншим стороннім особам, можуть завдати матеріальної та (або) моральної шкоди первісним власникам цих відомостей» [6, с. 184].

Узагальнюючи ряд зазначених тверджень, звертаємо увагу, що всі вони характеризують комерційну таємницю як певне право: «право на засекречування», «право на збереження в таємниці», «право на нерозголошення» тощо. Не поділяємо такого підходу у визначенні наукового поняття через право, бо акцентуючи передовсім на праві на об'єкт, ми підмінюємо категорії комерційної таєм-

ниці та права на комерційну таємницю, що не є тотожними. Адже саму комерційну таємницю не можна визначати тільки як право, вона є видом секретної інформації, право на яку має певний суб'єкт господарювання.

Отже, у змістовному плані комерційна таємниця може містити найрізноманітнішу економічну, технологічну, організаційну та іншу секретну інформацію, яка в ході виконання службових обов'язків і з огляду на їхню специфіку є доступною працівнику. Джерелами комерційної інформації можуть служити маркетингові дослідження по конкретних товарах. Однак перед тим, як вкладати кошти в проведення досліджень, збирання та аналіз інформації, необхідно провести порівняльне оцінювання витрат і значущості (цінності) можливих результатів. Якщо приріст прибутку від використання комерційної інформації перевищить приріст витрат на її отримання, то проведення маркетингових досліджень є доцільним.

Найголовнішим і найважливішим джерелом комерційної таємниці в контексті економічної безпеки підприємства є внутрішні, насамперед бухгалтерські, документи компанії – відомості про обсяги товарообороту, перелік контрагентів, витрати на продаж, товарні записи, прибутки, роздрібна мережа, витрати на рекламу тощо. Навіть частковий витік подібної інформації може призвести до суттєвих економічних потрясінь, навіть банкрутства компанії. Ще одним джерелом комерційної таємниці є дані зовнішньої статистики, які публікуються в засобах масової інформації, інформація про стан ринку. Останнім часом поширеною є купівля інформації у різних фірм, основним видом діяльності яких є «виробництво і продаж чистої інформації».

Отже, комерційна таємниця – це економічні інтереси, що навмисно приховуються з економічних міркувань, відомості про різні сторони та

сфери виробничо-господарської, управлінської, науково-технічної та фінансової діяльності фірми, охорону яких зумовлено інтересами конкуренції та можливими загрозами економічній безпеці компанії. Комерційна таємниця виникає тоді, коли вона становить інтерес для бізнесу.

Як форму комерційної таємниці можна розглядати комерційні секрети, що є інформацією у вигляді документів, схем, виробів, що належать до комерційної таємниці фірми та підлягають захисту від можливого посягання через викрадення, вивідування, витік інформації. Їх можна розрізнити за такими ознаками:

- за природою комерційної таємниці (технологічні, виробничі, організаційні, маркетингові, інтелектуальні, рекламні);
- за власністю (власність підприємства, групи підприємств, окремої особи, групи осіб тощо);
- за колом осіб, що мають до них доступ;
- за призначенням.

Вивчаючи категорію комерційної таємниці, обов'язково слід детально зупинитися на її ознаках, без цього просто неможливо з'ясувати її правову природу. На жаль, у науковій думці відсутня єдина концепція щодо ознак цього поняття. Деякі науковці, зокрема Ю. Журик і А. Д. Святоцький, вважають, що можливість чи неможливість завдання матеріальної шкоди або моральних збитків підприємству має лягти в основу кваліфікації відомостей як комерційної таємниці [7, с. 94; 8, с. 12].

Своєю чергою, Н. О. Саніахметова, вирізняючи критерії, за якими можна встановити обмежений доступ до інформації, називає невідомість широкому загалу певних відомостей, що є корисним для їх власника, а також здатність цього власника отримувати прибуток від неї та вживати заходів для її захисту [9, с. 209; 10, с. 971].

З приводу цього Г. Андрощук і Л. Вороненко стверджують, що інформація, яку можна віднести до комерційної таємниці, має містити такі ознаки: не бути державними секретами (таємними даними), стосуватися торговельно-виробничої діяльності підприємства, не завдавати шкоди інтересам суспільства, мати справжню або можливу комерційну цінність і створювати переваги в конкурентній боротьбі, мати встановлені володільцем інформації обмеження в доступі, вжиття останнім додаткових заходів для її охорони [11, с. 14].

А. Д. Святоцький вирізняє такі характерні особливості конфіденційної інформації:

– відповідні дані не є державною таємницею, не підпадають під охорону авторського права;

– неправомірне використання комерційної таємниці може завдати негативних наслідків господарській та економічній діяльності підприємства;

– комерційна таємниця не може бути суспільно-шкідливою діяльністю підприємства, що може завдати шкоди іншим особам чи соціуму в цілому [7, с. 40–41].

Вважаємо, що вирізнення зазначених вище рис комерційної таємниці є не зовсім доцільним, безпідставно додаються не характерні для неї вимоги. Наприклад, той факт, що відомості не повинні бути державною таємницею, не підпадати під охорону авторського права, безпосередньо не характеризують комерційної таємниці, скорше звертають увагу на те, що нею бути не може. Що ж до норми, яка передбачає не віднесення до комерційної таємниці суспільно шкідливої діяльності, неприпустимість завдання нею шкоди суспільству, то це скорше не її ознаки, а вимоги регулятивного закону.

Вчений А. Шварцман у процесі дослідження комерційної таємниці вирізняє такі ознаки: наявність необхідного ступеня захищеності й немож-

ливості відгадування (дешифрування) з боку викрадачів або порушників конфіденційності; здатність до відтворення (передання, копіювання, продажу); не суперечити загальноприйнятим нормам моралі, гуманізму і права, її розголошення або – навпаки – засекречування не повинне завдати шкоди суспільству [12, с. 50].

Не є досить однозначним віднесення до ознак комерційної таємниці створення реальної або потенційної переваги в конкурентній боротьбі; найбільша цінність з усієї власності підприємства, причому ця цінність із часом втрачається в разі повного чи часткового невикористання [13, с. 29].

З огляду на зазначене вище можна вирізнити такі ознаки комерційної таємниці.

По-перше, це – реальна або потенційна економічна цінність для суб'єкта господарювання через її невідомість іншим учасникам ринку. Слушною вважаємо думку С. Е. Жилінського, який наголошує на тому, що інформація повинна бути не тільки новою, оригінальною, а й мати зараз чи набути в майбутньому реальну споживчу цінність, себто стати нематеріальним активом, товаром; враховуючи інтерес з боку інших осіб, може бути предметом господарських правочинів чи іншого обігу в економіці [14, с. 184].

За логікою відомості, які не становлять жодного комерційного інтересу для третіх осіб, не є цікавими на ринку у випадку їх реалізації, не можуть бути визначені як комерційна таємниця та розраховувати на певний режим захисту. Попри очевидну розумність і доцільність розглянутої ознаки, не всі науковці визнають її необхідність. Наприклад, Е. Гаврилов заперечує правову охорону таємниці як конфіденційної на підставі цієї ознаки. Він вважає, що справжня цінність інформації може бути з'ясована тільки в ході її використання, проте в жодному разі не до цього [15, с. 29–30].

Вважаємо, що віднесення інформації до цінної є суб'єктивним правом її володільця, а в ході її використання може бути підтверджено чи спростовано цей статус. У випадку підтвердження інформація може дістати ще вищий рівень захисту, у випадку спростування – нижчий, або отримати розсекречення. Як приклад можна навести архіви радянських спецслужб. Вони завжди належали до комерційної таємниці, проте з часом, зокрема зі здобуттям Україною незалежності, частина з них втратила свою цінність, була розсекречена, стала доступна широкому загалу.

Ще одним підтвердженням недостатньої аргументованості позиції Е. Гаврилова є запропоноване О. А. Гордовим розмежування потенційної та справжньої комерційної таємниці. Науковець наголошує, що зберігач таємниці може не тільки використовувати її для власних потреб, а й запропонувати третім особам, для яких вона невідома. У разі згоди сторонньої особи придбати її на умовах володільця підтверджується її реальна економічна цінність. У разі відсутності такої згоди, або попросту не заступування можливими покупцями, вона має статус потенційної цінності. Коли необхідність придбати подібну інформацію стане для покупця актуальною і він зробить пропозицію купівлі, відбудеться перехід із категорії потенційно цінної до реально цінної інформації [16, с. 77].

Другою ознакою комерційної таємниці є обмежений доступ до неї. Інформацію слід уважати секретною доти, доки вона не стала загальновідомою чи доступною третім особам із відкритих джерел. Якщо способом аналітики та аналізу відкритої інформації, зразків товарів, порівняння різних об'єктів можна отримати інформацію, яку хтось уважатиме власною конфіденційною, то правові підстави для відповідного режиму захисту відсутні.

Третьою ознакою комерційної таємниці, мабуть найважливішою, є встановлення власником механізму її захисту. Цей захист може полягати в різнопланових діях організаційного, технічного чи юридичного характеру, спрямованих на врегулювання та контроль за доступом третіх осіб. При цьому під третіми особами часто маються на увазі не представники сторонніх організацій, а саме власний персонал, який через специфіку службових обов'язків має повний, частковий чи нульовий доступ до подібної інформації.

Ми погоджуємося з думкою Г. Малишевої, яка наголошує, що за бездіяльності підприємства щодо встановлення заходів правової охорони, у разі витоку чи іншого розголошення інформації воно позбавлене можливості захисту своїх прав і законних інтересів з використанням правоохоронних засобів, тобто права на судовий захист [17, с. 21]. Так, можемо зауважити на тому, що відсутність чіткого врегулювання питання доступу до комерційної таємниці та режиму користування нею найманими працівниками позбавляє роботодавця можливості застосування дисциплінарних санкцій, зокрема оголошення догани та звільнення з посади за її розголошення.

Наявність зазначених вище ознак може слугувати підставою для визначення відповідної інформації як комерційної таємниці та набуття відповідного правового статусу. Водночас відсутність хоча б однієї з них ставить під сумнів існування спеціального режиму охорони цього виду інформації.

Більшість учених, досліджуючи питання комерційної таємниці та її місце в економічній безпеці підприємства, ідентифікували її насамперед як об'єкт господарських відносин, інтелектуальну власність підприємства. Але трудова складова питання (адже в основному саме в ході трудових

відносин відбувається використання комерційної таємниці) залишається поза увагою.

Вважаємо такий підхід неприпустимим, бо ігнорування трудового права в дослідженні питання комерційної таємниці унеможливорює встановлення її реального місця в економічній безпеці підприємства. На жаль, чинний Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) було прийнято ще в 1971 р., коли вести мову про комерційну таємницю та її статус не доводилося. Хоча відтоді, особливо після здобуття незалежності, було внесено десятки правок, врегулювання обігу конфіденційної інформації вони оминули. Звісно, роботодавець намагається врегулювати це питання внутрішніми документами – договір про нерозголошення, положення про комерційну таємницю. Проте головного питання ці документи не вирішують – можливість звільнення з посади за розголошення конфіденційної інформації та відшкодування понесених підприємством збитків у повному розмірі.

Отже, розглядаючи комерційну таємницю як об'єкт трудових відносин, варто звернути увагу на декілька важливих моментів. По-перше, обов'язок не розголошення комерційної таємниці повинен бути належним чином визначений в корпоративних чи нормативних актах. По-друге, інформація про наявність використання комерційної таємниці в ході виконання посадових обов'язків має обов'язково бути закріплена в укладенні трудового договору. КЗпП не містить ні чіткого переліку основних (додаткових) умов трудового договору, ні віднесення не розголошення комерційної таємниці до одної з них.

По-третє, у роботодавця повинна бути реальна можливість дострокового припинення трудових відносин у разі порушення працівником вимог не розголошення. У разі встановлення факту поширення комерційної

таємниці, з метою економічної безпеки підприємства роботодавець повинен негайно вжити заходів для припинення протиправних дій, але досить часто без дострокового припинення трудових відносин це зробити неможливо. По-четверте, наявність механізму відшкодування працівником збитків, завданих неправомірним розголошенням комерційної таємниці. У чинному законодавстві питання врегульовано нечітко, навіть із закріпленням на локальному рівні може бути оскаржено в судовому порядку.

Водночас не вся конфіденційна інформація, що може стати відома сторонам трудового договору, належить до комерційної таємниці. Наприклад, конфіденційними слід вважати відомості, отримані роботодавцем у ході тестування чи співбесіди за прийняття на роботу (ч. 3 ст. 60 Проекту Трудового кодексу) [18]. Також обмежений доступ мають персональні дані працівників, яким гарантовано особливий захист у рамках Закону України «Про захист персональних даних» [19]. Проте через відсутність економічної цінності ця інформація не може бути визнана комерційною таємницею.

Підсумовуючи викладене, можемо вирізнити такі властивості комерційної таємниці як об'єкта трудових відносин:

- 1) закріплення обов'язку не розголошувати комерційної таємниці;
- 2) інформація про наявність використання комерційної таємниці в ході виконання посадових обов'язків має обов'язково бути закріпленою в укладенні трудового договору;
- 3) наявність у роботодавця реальної можливості дострокового припинення трудових відносин у разі порушення працівником вимог нерозголошення;
- 4) наявність механізму відшкодування працівником збитків, завданих неправомірним розголошенням комерційної таємниці;

5) можливість притягнення до різних видів юридичної відповідальності за скоєння працівниками під час виконання трудових функцій діянь, що посягають на правовий режим обігу комерційної таємниці.

Отже, комерційна таємниця у трудових відносинах – це відомості економічного, виробничого, технічного, організаційного характеру, які стали відомі працівникові через специфіку виконання посадових обов'язків, які повинні зберігатися останнім у таємниці, а їх розголошення повинне спричинити для працівника негативні наслідки згідно з законом і нормами укладеного договору.

Все зазначене вище підкреслює важливість дослідження комерційної таємниці як об'єкта трудових відносин, визначення її місця в економічній безпеці підприємства. Через неврегульованість загальних і локальних правових норм щодо обігу комерційної таємниці у трудовому праві, перебувають під загрозою економічна стійкість і стабільність бізнесу, не є поодинокими випадки витоку інформації через недобросовісний персонал. Тому саме поєднання і збалансованість центрального та внутрішньокорпоративного регулювання використання комерційної таємниці сприятиме процвітанню не тільки окремого підприємства, а й усій економіці нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [Уклад. і голов. ред. В. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
2. *Большой энциклопедический словарь*. – М. : Сов. энцикл., 1991. – 965 с.
3. *Тихомирова Л. В.* Юридическая энциклопедия / Под ред. А. Ю. Тихомирова. – М. : Б.и., 1998. – 526 с.
4. *Економічна енциклопедія*. – Т. 1. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
5. *Современный экономический словарь*. – 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 477 с.
6. *Жилинский С. Э.* Правовая основа предпринимательской деятельности (предпринимательское право) : Курс лекций / С. Э. Жилинский. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 672 с.
7. *Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика*. – Т. 3. Промышленная собственность / Под общ. ред. А. Д. Святоцкого. – К. : Ін Юре, 1999. – 672 с.
8. *Журик Ю.* Поняття і види недобросовісних дій у конкуренції / Ю. Журик // *Предпринимательство, хозяйство и право*. – 2000. – № 2. – С. 10–13.
9. *Предпринимательское (хозяйственное) право в вопросах и ответах* : [учеб. пособие] / Под общей ред. Н. А. Саниахметовой. – 3-е изд. – Х. : Одиссей, 2003. – 608 с.
10. *Саниахметова Н. А.* Юридический справочник предпринимателя / Н. А. Саниахметова. – Изд. 6-е, перераб. и доп. – Х. : Одиссей, 2004. – 1056 с.
11. *Андрошук Г.* Какие сведения могут составлять коммерческую тайну / Г. Андрошук, Л. Вороненко // *Бизнес Информ*. – 1999. – № 9–10. – С. 12–18.
12. *Шварцман А.* Прикладные вопросы защиты коммерческой тайны / А. Шварцман // *Предпринимательство, хозяйство и право*. – 1998. – № 10. – С. 50–52.
13. *Нікіфоров Г. К.* Підприємництво та правовий захист комерційної таємниці: [навч.-практ. посібник] / Г. К. Нікіфоров, С. С. Нікіфоров. – К. : Олан, 2001. – 208 с.
14. *Жилинский С. Э.* Правовая основа предпринимательской деятельности (предпринимательское право) : Курс лекций / С. Э. Жилинский. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 672 с.
15. *Гаврилов Э.* К вопросу об охране коммерческой, служебной и личной тайны. Гражданско-правовые аспекты / Э. Гаврилов // *Хозяйство и право*. – 2003. – № 5. – С. 28–34.

16. *Городов О. А.* Информация как объект гражданских прав / О. А. Городов // Изв. вузов. Правоведение. – 2001. – № 5. – С. 72–83.

17. *Малышева Г.* Коммерческая тайна в зеркале закона / Г. Малышева // Право и экономика. – 1999. – № 10. – С. 20–24.

18. *Проект Трудового кодексу України* (реєстраційний № 1108, текст законопроекту до другого читання 02 квітня 2012 р.) – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

19. *Про захист персональних даних*: Закон від 01.06.2010 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481.

Юсупова Д. В. Комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин: поняття та ознаки

У статті з'ясовано зміст поняття «комерційна таємниця», розглянуто його в контексті трудового права; виокремлено основні ознаки комерційної таємниці як об'єкта трудових відносин.

Ключові слова: комерційна таємниця, трудові відносини.

Юсупова Д. В. Коммерческая тайна как объект трудовых отношений: понятие и признаки

В статье выяснено содержание понятия «коммерческая тайна», которое рассмотрено в контексте трудового права; выделены основные признаки коммерческой тайны как объекта трудовых отношений.

Ключевые слова: коммерческая тайна, трудовые отношения.

Yusupova D. Commercial secret as object of labour relations : concept and signs

Maintenance of concept «commercial secret» is found out in the article, he is considered in the context of labour right, the basic signs of commercial secret are distinguished as to the object of labour relations.

Key words: commercial secret, labour relations.